

ШКАЛА ОСОБИСТІСНОЇ ДИНАМІКИ: ПЕРЕВІРКА НАДІЙНОСТІ ПАРАЛЕЛЬНИХ ФОРМ

PERSONAL DYNAMICS SCALE: CHECKING RELIABILITY OF THE PARALLEL FORMS

Шкала особистісної динаміки розроблена на основі оригінальної концепції особистості. Її діагностичне призначення та прикладна цінність полягає у вимірюванні потенціалу суб'єкта до особистісних змін. Під особистісними змінами мається на увазі можливість суб'єкта здійснити перехід з однієї типологічної групи до іншої. Такий перехід стає можливим завдяки високим показникам невротизованості особистості. Загалом виокремлено чотири основних типи особистості: конгруентний, конформний, ізольований та психотичний. Отже, діагностична методика покликана забезпечити можливість визначити особистісні ресурси респондентів (ступінь невротизованості), прогнозувати їх достатність у процесі надання психологічної допомоги та напрям психодинаміки (перехід одного типу особистості в інший). Нині Шкала особистісної динаміки проходить початкові етапи стандартизації. Розроблено паралельні форми діагностичного інструмента. Відбулася перевірка надійності паралельних форм, яка показала низькі показники надійності субшкал: $0,385054 < r < -0,15643$ (0,14). У статті представлено результати кореляційного зв'язку кожної із субшкал. Разом із тим з'ясовано, що субшкала невротизованості має вищі показники надійності (0,31). Подальші дослідження показали підвищення рівня кореляційного зв'язку субшкали невротизованості між паралельними формами (0,59). Із метою перевірки конкурентної валідності Шкали особистісної динаміки її результати зіставлені з показниками методики В.В. Бойка «Діагностика рівня особистісної невротизації»: встановлено сильний прямий кореляційний зв'язок (0,73). При цьому форма Б Шкали особистісної динаміки виявилася тісніше пов'язаною з методикою В.В. Бойка, ніж форма А. Таким чином, зафіксовано валідність субшкали невротизованості. Це вказує на перспективність подальшої роботи над розробленням Шкали особистісної динаміки та її стандартизації.

Ключові слова: психометрика, психодіагностика, надійність, валідність, психологія особистості.

The Personal Dynamics Scale has been developed on the basis of the original concept of personality. Its diagnostic purpose and applied value is to measure the subject's potential to the personal changes. Personal changes mean the subject's ability to do a transition from one typological group to another. Such a transition becomes possible due to the high indicators of neuroticism of the personality. In general, four main types of personality are distinguished: congruent, conformal, isolated and psychotic. So, the diagnostic technique is aimed at providing an opportunity to determine the personal resources of the respondents (degree of neuroticism), predict their adequacy in the process of providing psychological support and the direction of psychodynamics (transition from one type of personality to another). Currently, the Personal Dynamics Scale is undergoing the initial stages of standardization. Parallel forms of the diagnostic tool have been developed. Reliability of the parallel forms was checked. It showed low reliability indicators of the subscales: $0.385054 < r < -0.15643$ (0.14). The article presents the results of correlation connection of each of the subscales. However, it was found out that the neuroticism subscale has higher reliability indicators (0.31). Further studies showed an increase in the level of correlation of the neuroticism subscale between the parallel forms (0.59). In order to check the competitive validity of the Personal Dynamics Scale, its results were compared with the indicators of V.V. Boyko's methodology called «Diagnostics of the level of personal neuroticism»: a strong direct correlation was identified (0.73). At the same time, form B of the Personal Dynamics Scale turned out to be more closely related to V.V. Boyko's methodology than form A. Thus, the validity of the neuroticism subscale was reported. This indicates the perspective of further work on development of the Personal Dynamics Scale and its standardization.

Key words: psychometrics, psychodiagnostics, reliability, validity, personality psychology.

УДК 159.9.07
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.46.28>

Мазяр О.В.

д.психол.н.,
професор кафедри соціальної та практичної психології
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Кириченко В.В.

д.психол.н.,
професор кафедри соціальної та практичної психології
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Вступ. Проблема діагностики особистості є центральною у прикладній психології. Питання валідної та надійної діагностики особистісного розвитку є нагальними у зв'язку з тим, що, *по-перше*, проблема особистості є центральною в академічній психології [13]; *по-друге*, оцінка особистості повсякчас має практичне значення у клінічних дослідженнях, під час планування соціальних, професійних, навчальних проєктів [8]; *по-третє*, наявна «реплікаційна криза» у психометрії ставить під сумнів можливості вивчати системні психічні характеристики особистості [11; 12]; *по-четверте*, у вітчизняній психодіагностиці обмаль

особистісних опитувальників, які пройшли всі етапи стандартизації та набули поширення у практичній сфері.

Психометрія пропонує широку палітру діагностичних процедур, які структурно та змістовно є складнішими і точнішими за опитувальники. Зокрема, доступним стає вивчення нарративної ідентичності у зіставленні із суб'єктивним досвідом [9] або дослідження об'єктивних показників поведінки за допомогою GPS-навігації, що мають кореляційний зв'язок із такими рисами, як екстраверсія та сумлінність [7]. Ці діагностичні методи подекуди вимагають спеціального обладнання та спе-

цифічної процедури інтерпретації результатів. Разом із тим сучасні умови забезпечення психологічної допомоги вимагають оперативності та зручності застосування діагностичного інструментарію. Натомість опитувальник є традиційним, зрозумілим і методично простим інструментом. Основна проблема складання особистісного опитувальника не так технічна, як концептуальна. Незавершене формування категоріально-термінологічного апарату психології вимагає релевантності опитувальника певній концепції особистості, їх структурного та змістовного зв'язку. В. Мішелом та ін. ще у 1960-х роках переконливо показано, що опитувальники здебільшого незадовільно відбивають диспозиційні характеристики особистості, у зв'язку з чим було поставлено питання про існування таких характеристик і вплив ситуаційного чинника [10; 13].

Розроблена концепція особистості та відповідна типологія [5] дають підстави сподіватися на вирішення цієї проблеми. По-перше, представлена концептуальна типологія особистостей загалом не має фундаментальних відмінностей із традиційними зразками типологій. Її відмінності полягають у новому структурному поділі основних типів, який виходить із принципів взаємодії генетичних і соціально набутих чинників активності. По-друге, пропонується розуміння динаміки розвитку особистості, відповідно до якої перехід з одного типу в інший стає можливим завдяки достатній невротизації суб'єкта [4]. Ключове положення концепції полягає у розумінні ступеня невротизованості як ресурсу особистісних змін, що в одних випадках призводить до розвитку (переходу в інший тип особистості), а в протилежному – спричинює його стагнацію та формування певного класичного невротичного розладу, який заломлюється через функціональний тип особистості. Розроблена Шкала особистісної динаміки покликана встановлювати типологічну відповідність індивіда та вимірювати потенціал до особистісних (типологічних) змін.

Мета статті – представлення результатів пілотажного дослідження типології особистостей, що розкривається у трьох основних завданнях:

- 1) здійснити емпіричну апробацію Шкали особистісної динаміки;
- 2) шляхом зіставлення результатів дослідження за Шкалою особистісної динаміки встановити надійність її паралельних форм;
- 3) вивчити конкурентну валідність шкали невротизації як основної для Шкали особистісної динаміки.

Виклад основного матеріалу. Типологія особистостей у концептуальній розробці представлена такими типами, як конгруентний, конформний, ізольований і психотичний. Невротизований тип вважається проміжним

і, власне, визначає ступінь психодинаміку суб'єкта [5]. Основу для типологічного поділу становлять: 1) зіставлення біологічного принципу виживання, насолоди та домінування індивіда і 2) соціальний принцип реальності. Указані принципи не перебувають у статичній рівновазі та різняться їхнім виявом у процесі психічної саморегуляції. Йдеться про здатність суб'єкта до гальмування першосигнальних імпульсів і, відповідно, прийняття соціальної реальності з усіма обмеженнями їхнього вияву. Таким чином, отримуємо вказані чотири типи особистості, де соціально сильними вважаються конгруентний і конформний типи, а біологічно сильним слід називати психотичний. Сутність їх диференціації становить те, що конгруентний тип, з-поміж іншого (задовільної соціальної інтеграції, професійної самореалізації), має достатній контакт із власними фізіологічними потребами та інстинктами, а конформний тип таку контактність активно витісняє; тоді як психотичний тип не схильний гальмувати власні імпульси відповідно до зовнішніх вимог. Натомість ізольований тип намагається однаково гальмувати як першосигнальні імпульси, так і значною мірою витіснити соціальні установки.

У представленій типології відсутня орієнтація на так званий ідеальний (гармонійний, самореалізований) тип особистості, як у деяких інших концепціях (наприклад, в Е. Фромма). Конгруентний тип, приміром, формально відповідає вимогам повноцінної самореалізації. Навіть за умови достатньої соціальної інтегрованості та суб'єктності він може відбивати антигуманний зміст життєдіяльності й у цьому аспекті наблизитися до психотичного типу. Наприклад, такий зміст особистості формується у ситуації реалізації творчості за умови панування тоталітарної політичної системи, коли продукти діяльності спрямовуються на її підтримання. Зокрема, до таких можна віднести діяльність хіміка Фріца Габера.

Діагностичне призначення Шкали особистісної динаміки полягає у тому, щоб вирішувати два основні завдання:

- 1) установити домінантний і субдомінантний типи особистості респондента, а отже, встановити його спрямованість;
- 2) визначити ступінь невротизації суб'єкта, що відбиває його потенціал до особистісних (типологічних) змін.

Шкала особистісної динаміки має паралельні форми. Основне призначення такої розробки – вимірювати ступінь динаміки суб'єкта, яка об'єктивується потенціалом індивіда до типологічних змін (переходу індивіда з одного типу особистості в інший). Це передбачає можливість вимірювати типологічний профіль суб'єкта на початку отримання психологічної допомоги та після її завершення. Із метою

уникнення можливого запам'ятовування відповідей розроблено рівнозначні паралельні форми Шкали особистісної динаміки (А та Б), щоби фахівець мав нагоду зіставляти результати двох зрізів, робити більш точні висновки та фіксувати динаміку змін. Тобто форми мають бути ідентичними, а результати дослідження виявляться тотожними. Це можливо встановити шляхом кореляційного аналізу їхніх результатів.

Альтернативною формою вивчення надійності методики могло бути її розділення на дві частини (метод розщеплення). Оскільки від самого початку планувалося використання двох рівнозначних форм Шкали особистісної динаміки, то, природно, вивчалася надійність паралельних форм.

Дослідження з використанням Шкали особистісної динаміки проводилося у два етапи та з двома різними вибірками. Вибірка спеціальним чином не формувалася: у разі зіставлення результатів двох форм опитувальника це не має принципового значення. Адже методика розроблялася як класичний діагностичний інструмент, що вивчає індивідуальні особливості особистості незалежно від статевих, освітньої та професійної приналежності. Склад вибірки може становити цікавість тільки з огляду на те, яка категорія досліджуваних має вищі або нижчі показники надійності. Утім, на етапі пілотажного дослідження вважаємо це питання непринциповим. Мета пілотажного дослідження – виокремити ті пункти, які необхідно коригувати¹.

На першому етапі дослідження, націленого встановити ступінь надійності паралельних форм, взяла участь 51 особа. Рівень кореляції між пунктами двох форм Шкали особистісної динаміки становив 0,14 (показники кореляції за шкалами і пунктами представлені у табл. 1). Додатковими показниками є: 1) розмах даних – 0,68; 2) коефіцієнт осциляції (розмах варіації) – 468%; 3) дисперсія показників – 0,23; 4) стандартне відхилення – 0,15.

Зафіксовано слабкий прямий зв'язок між формами А та Б. Більш коректно кореляцію можна відобразити у проміжку її максимальних і мінімальних показників: $0,385054 < r < -0,15643$ [2].

Результати дослідження ступеня надійності паралельних форм показали, що найбільш гомогенними виявилися субшкали біологічної саморегуляції (0,36) та невротизованості (0,31). У випадку біологічної саморегуляції йдеться про фіксацію першосигнальних імпульсів, які вимагають від суб'єкта докладання вольових зусиль для їх витіснення

(гальмування). Зокрема, суб'єкт вимушений удаватися до самообмеження, самодисциплінування, що супроводжується напругою, посиленням енерговитратної захисної стратегії поведінки. Природно, що соціальна саморегуляція має відносно нижчу кореляцію. Якщо біологічна саморегуляція полягає у гальмуванні першосигнальних імпульсів чи виробленні шляхів їхньої сублімації, то соціальна саморегуляція має ширший спектр нервово-психічного реагування, що пов'язано з різноманітністю ситуацій, їх неоднозначністю.

У другому випадку – невротизованості – суб'єкт достатньо чітко вирізняє стан внутрішнього конфлікту, стресу, який вимагає свідомого вирішення окремих питань (раціоналізації, інтелектуалізації тощо). Слід зауважити, що біологічна саморегуляція та невротичність, по суті, є тими субшкалами, які можна назвати слабко залежними від сфери соціальних контактів, вони є ситуаційно незалежними, оскільки відбивають природну здатність індивіда опиратися стресам. Відповідно, суб'єкт має достатньо чітке уявлення про власні поведінкові стратегії, які для нього стають універсальними, трансситуаційними.

Найбільш гетерогенними у відповідях респондентів виявилися пункти, пов'язані з конформністю (0,03) та схильністю давати неправдиві відповіді (0,09). Вочевидь, ці пункти у тлумаченні респондентів відбивають принципово відмінні життєві ситуації, у яких поведінка може істотно різнитися. У гетерогенності шкал конформності та неправди відбивається слабкість особистісних опитувальників як таких, адже розробники прагнуть ставити питання чи формулювати твердження, які стосуватимуться всього спектру соціальних ситуацій респондента (навчальної, професійної, сімейної), тож прагнуть уникнути аналізу вузького спектру ситуацій. У протилежному випадку відбувається істотне збіднення діагностичних можливостей методики, що призводить до втрати цілісного уявлення про конкретну особистість, яка може демонструвати принципово відмінні патерни поведінки у різних життєвих ситуаціях.

Конформізм і схильність казати неправду є, так би мовити, гнучкими психологічними феноменами, оскільки мають тісніший зв'язок з окремими ситуаційними параметрами: ситуаційний тиск, альтернативність дій [1; 3]. Звідси, за нашим припущенням, виникає ситуаційна чутливість відповідей респондентів на такі питання, більш деталізована рефлексія власного досвіду.

Утім, подібне пояснення не позбавляє діагностичну методику психометричних недоліків, але спонукає до більш прискіпливого відношення під час зіставлення окремих пунктів паралельних форм Шкали. Принаймні ці пункти

¹ До проведення дослідження та часткової обробки результатів долучалися здобувачі вищої освіти В.О. Войтенко (на першому етапі) та І.А. Левчук (на другому етапі), що знайшло відображення в їхніх наукових дослідженнях, представлених до захисту у Житомирському державному університеті імені Івана Франка.

Таблиця 1

**Показники кореляції за окремими пунктами та субшкалами
Шкали особистісної динаміки**

Шкали	Пункти				
	2	11	20	29	38
Конгруентність ($\Sigma=0,11$)	2	11	20	29	38
	0,34	0,42	0,1	-0,1	-0,22
Конформність ($\Sigma=0,03$)	3	12	21	30	39
	-0,26	0,17	0,48	-0,07	-0,15
Ізольованість ($\Sigma=0,18$)	4	13	22	31	40
	0,19	0,14	0,34	0,19	0,04
Психотичність ($\Sigma=0,2$)	5	14	23	32	41
	0,15	0,14	0,44	0,11	0,17
Невротизованість ($\Sigma=0,31$)	1	6	10	15	19
	0,01	0,62	0,45	0,004	0,3
	24	28	33	37	42
	0,5	0,2	0,42	0,32	0,28
«Неправда» ($\Sigma=0,09$)	7	16	25	34	43
	0,04	0,12	-0,01	0,08	0,21
Біологічна саморегуляція ($\Sigma=0,36$)	8	17	26	35	44
	0,46	0,22	0,33	0,31	0,5
Соціальна саморегуляція ($\Sigma=0,14$)	9	18	27	36	45
	0,15	0,29	0,21	0,06	-0,02

мають бути максимально еквівалентними, взаємозамінними, стосуватися приблизно однакових життєвих обставин. Це повинно якщо не кардинально підвищити рівень кореляційного показника, то принаймні скоротити дистанцію між максимальними та мінімальними показниками кореляції. Табл. 1 дає змогу оцінити ступінь такої еквівалентності за кожною парою пунктів. Власне, пункти субшкал «біологічної саморегуляції» та «невротизованості» є найбільш еквівалентними, дарма що поки недостатньо.

Другий етап дослідження спрямований виміряти конкурентну валідність Шкали особистісної динаміки: визначити, якою мірою корелюють результати субшкали «невротизованості» паралельних форм із показниками валідної методики, яка досліджує ступінь сформованості невротизованості. Вибір субшкали пов'язаний із тим, що встановлення ступеня невротизованості є одним з основних завдань Шкали особистісної динаміки (вимірювання особистісного потенціалу до змін). Окрім того, ця субшкала виявилася однією з найбільш надійних на попередньому етапі дослідження.

Випробування проводилося з новою вибіркою (78 осіб). Спочатку оцінювався кореляційний зв'язок невротизованості між двома формами Шкали особистісної динаміки: у новому дослідженні рівень кореляції зріс майже вдвічі (з показника 0,31 до 0,59). Однією з можливих причин таких істотних змін може виявитися та обставина, що цього разу дослідження проводилося не за всіма субшкалами, а за однією (субшкалою невротизованості). Тобто респон-

денти були менш утомленими, оскільки відповідати довелося не на 90 тверджень, а лише на 20. Окрім того, усі твердження стосувалися однієї сфери життєдіяльності, а не восьми. Таке методичне порушення здійснено, щоб мати нагоду більш коректно порівнювати показники невротизованості між двома методиками.

Найбільш релевантною для встановлення конкурентної валідності вважаємо методику В.В. Бойка «Діагностика рівня особистісної невротизації». Вибір зумовлено тим, що вона є традиційною для вітчизняної науки та цілковито спрямована на вивчення феномену невротичності. На цьому етапі дослідження кількість респондентів знизилася до 71. Загальний коефіцієнт кореляції між Шкалою особистісної динаміки та методикою В.В. Бойка становив 0,73. Отже, прямий зв'язок із помірного рівня (0,31 та 0,59) зріс до сильного, що виявилось достатньо несподіваним. При цьому зафіксовано більш потужний зв'язок із формою Б – 0,75, тоді як зв'язок показників Шкали особистісної динаміки та методики В.В. Бойка становив 0,55. Тобто на цьому етапі розроблення діагностичної методики виникають об'єктивні підстави вважати форму Б більш валідною.

Висновки з проведеного дослідження. Результати перевірки надійності паралельних форм Шкали особистісної динаміки вказують на необхідність здійснення корекції оригінального діагностичного інструменту. Вивчення конкурентної валідності центральної субшкали показало задовільний рівень валідності вимі-

рювання феномену невротизованості. Перспективою подальшої психометричної роботи є корекція пунктів окремих субшкал, їх переформування та обґрунтування рівня валідності Шкали особистісної динаміки шляхом зіставлення з результатами стандартизованих валідних методів психодіагностики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кириченко В.В. Особистість у сучасному інформаційному суспільстві. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2020. 245 с.
2. Мазяр О.В. О проблеме надежности параллельных форм личностного опросника. *GESJ: Education Science and Psychology*. 2022. № 1(62). С. 19–25.
3. Мазяр О.В. Особливості суб'єктної поведінки в екстремальних ситуаціях. *Актуальні проблеми психології*. 2008. Т. 7. Вип. 15. С. 195–198.
4. Мазяр О.В. Невротичний стан у системі особистісного розвитку. *Посттравматичний стресовий розлад: дорослі, діти та родини в ситуації війни* / за ред. І. Маноха, Г. Собчук. Т. II. Варшава ; Київ : ПАН – Гнозис, 2018. С. 257–267.
5. Мазяр О.В. Особистісний дисонанс: системний аналіз : монографія. Житомир : Видавець О.О. Євенок, 2020. 332 с.
6. Ai P., Liu Y., Zhao X. Big Five personality traits predict daily spatial behavior: Evidence from smartphone data. *Journal of Research in Personality*. 2019. Vol. 147. P. 285–291.
7. Alexander J.D., Zhou Y., Freis S.M., Friedman N.P., Vrieze S.I. Individual differences in adolescent and young adult daily mobility patterns and their relationships to big five personality traits: A behavioral genetic analysis. *Journal of Research in Personality*, 2022. Vol. 100. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2022.104277>.
8. Hawes S.W., Byrd A.L., Gonzalez R., Cavanagh C., Bechtold J., Lynam D.R., Pardini D.A. The developmental course of psychopathic features: Investigating stability, change, and long-term outcomes. *Journal of Research in Personality*. 2018. Vol. 77. P. 83–89.
9. Lysaker P.H., Holm T., Kukla M., Wiesepepe C., Faith L., Musselman A., Lysaker J.T. Psychosis and the challenges to narrative identity and the good life: Advances from research on the integrated model of metacognition. *Journal of Research in Personality*. 2022. Vol. 100. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2022.104267>.
10. Mishel W. *Personality and Assessment*. New York : Lawrence Erlbaum Associates, 1996. 380 p.
11. Open Science Collaboration. An Open, Large-Scale, Collaborative Effort to Estimate the Reproducibility of Psychological Science. *Perspectives on Psychological Science*. 2012. Vol. 7(6). URL: <https://doi.org/10.1177/1745691612462588>.
12. Open Science Collaboration. Estimating the reproducibility of psychological science. *Science*. 2015. Vol. 349(6251). aac4716. URL: <https://doi.org/10.1126/science.aac4716>.
13. Ross L., Nisbett R.E. *The Person and the Situation: Perspectives of Social Psychology* / 2nd ed. London : Pinter & Martin Ltd., 2011. 304 p.